

INSTITUTET FÖR FOLKLIVSFORSKNING
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET
VÄSTSVENSKA FOLKMINNESFÖRENINGENS SMÅSKRIFTER.

(B.) Folklore
Ex. A

I.
RIKTLINJER
FÖR
FOLKMINNESINSAMLINGEN
AV
DAVID ARILL



A.-B. PEHRSSONS FÖRLAG, GÖTEBORG

INSTITUTET FÖR FOLKLORE
I GÖTEBORG

VÄSTSVENSKA FOLKMINNESFÖRENINGENS SMÅSKRIFTER.

I.

RIKTLINJER
FÖR
FOLKMINNESINSAMLINGEN
AV
DAVID ARILL

A.-B. John Antonsons Boktryckeri, Göteborg 1920

Den gamla allmogekulturen håller på att försvinna. Vart man än kommer på landsbygden, har bostäder, husgeråd, redskap och kläder ett helt annat utseende nu än för hundra år sen. Det finns inte längre någon svåröverstiglig klyfta mellan stad och land eller mellan skilda landsändar. De olika platserna har genom de goda samfärdsmedlen fått möjlighet att lätt komma i beröring med varandra, och en följd härav är, att likheterna även mellan mycket avlägsna trakter hastigt ökas, under det att olikheterna plånas ut. Industrialismen har skapat en ny tid. Hela den materiella kulturen har under det sista århundradet fullständigt omdanats.

Vänder vi oss till den andliga bondekulturen, gör vi samma iakttagelser. Vår tids människor har en annan syn på företeelserna i världen, än de gamle hade. Folkskolorna har fört ett framgångsrikt krig mot nedärvda folkliga föreställningar, tidningspressen har verkat i samma anda, och billighetsböcker har i massor spritts även på landsbygden och i sin mån bidragit att utrota det gamla. Folk flyttar och från plats till plats utan att ta med sin bygds traditioner. Det finns numera inte många, som tror på jättar och troll, tomtar och älvor; det finns kanske inte en enda klok gubbe eller gumma, som söker bota en sjuk genom mätning eller genom att stöpa bly över honom; det finns inte många, som efter far eller mor

kan berätta de trolska sagorna om pojken, som vann den undersköna prinsessan, när alla andra misslyckades, eller om Snövits underbara äventyr — nej, allt sådant är i det närmaste bortblåst. Där gammal tro och sed ännu visar sig, är det, som om vi såge gengångare från svunna tider. Med överlägset löje betraktar nutidsmänniskan dessa olika arter av "skrock och vidskepelse", och hon ömkar de människor, som levat i ett sådant mörker, att de *kunnat* tro på slika ting.

Naturligtvis kan ingen önska, att folk ska återgå till dessa gamla trosföreställningar. Vår tid står i fråga om upplysning långt, långt framför tider, som svunnit, och den andliga utvecklingen har hos oss nått vida längre än hos våra fäder. Men det gamla, som gått från far till son, från generation till generation, från århundrade till århundrade, är dock värt ett bättre öde än att utan vidare träda i graven för att myllas ner — gömmas och glömmas. Allt detta gamla, som vårt släkte ofta hånfullt skrattar åt, därför att det inte passar in i den finputsade, eleganta nutiden, det utgör ingenting mindre än de sista resterna av den kultur, som följt vårt folk ända från dess barndom. En vuxen människa kan inte gå i sina barnkläder. På samma sätt är det med människosläktet. Det har vuxit ur sin gamla kultur, och då slänger det bort den. Dock — inte på samma sätt, som när man kastar barnkolten. Då kan man kläda sig ny från topp till tå, men det kan aldrig människosläktet i kulturellt hänseende, för hur grann den nya kulturen än är, så kan ett skarpt öga ändå upptäcka

lappar av det gamla både här och där. Hur högt vi än når i materiell och andlig odling, kommer vi aldrig att kunna frigöra oss från sambandet med gången tid. Det gamla skall, om också helt omstöpt, bilda den kärna, kring vilken nya tider spinner nya trådar.

Mycket av de gamla kulturresterna ligger ofantligt långt tillbaks i tiden. Årtusenden har det genomlevat. En hel del härstammar otvivelaktigt från de dagar, då de flesta europeiska och en del asiatiska folk — t. ex. inder och perser — inte var skilda åt utan bildade en enda folkstam, *det indoeuropeiska urfolket*. Detta har sedan splittrats i en mängd folkslag. Hos alla dessa kan man påträffa gemensamma drag i språk och traditioner. Sen har varje folk gått sin egen väg och byggt vidare på den lagda grunden, fast även i fortsättningen det ena landet påverkat det andra: folksagorna har vandrat, likaså — ehuru i mindre utsträckning — folksägnerna, på samma sätt tro och sed. Emellertid har varje folk satt sin egen prägel på den gamla traditionen, så att denna i hög grad blivit *nationell*.

Vi äger inga skriftliga källor från vårt släktes barn- dom, och fynden i jorden från dessa långt avlägsna tider, ger knappast antydningar om våra fäders andliga kultur. Längre fram blir fynden mer givande. Runinskrifterna lämnar glimtvis värdefulla vinkar, och litteraturen, t. ex. den fornisländska, är en rik källa. Språkforskaren kan också ur sitt material plocka fram viktiga iakttagelser, som belyser svunna tiders åskådning. Likväl blir det alltsammans endast detaljer, när vi vill tränga till djupet av våra äldsta

stamförvanters religiösa liv, deras rättsåskådning, deras diktning. Vill vi söka få fram en någotsånär riktig bild av deras andliga kultur, måste vi studera dennas ännu fortlevande sista kvarlevor, de s. k. *folkminnena*. Endast genom att tränga in i allmogens tro, sed och diktning under noggrant beaktande av liknande traditioner från andra länder och med blicken öppen för, vad den materiella odlingen har att lära oss, endast därigenom kan vi nå fram till verkliga och bestående resultat. Utan en innerlig känedom om folkminnena kommer man inte långt, när det exempelvis gäller att utforska den äldsta religionen, ja, t. o. m. mitt inne i vår tids kristendom träffar man företeelser, som måste ses i belysning av folklig tro och sed. *Religionshistorikern* har därför en mycket viktig, fast tyvärr ofta förbisedd källa i våra folkminnen. Många ålderdomliga seder och bruk står nu som oförstådda lämningar av en urgammal religion. Julen är ursprungligen en hednisk fest, och vi måste gå till folkets julfirande, sådant det förr varit, om vi vill lösa frågan, hur och varför denna högtid firats. Julhalmen m. m. tyder på en fest till årsväxtens främjande, men det finns också tecken, som anger, att vi har att göra med en fest för de avlidnas andar. Man säger ju, att de döda (eller änglarna) kommer på besök o. s. v. — Påsk-, valborgsmässa- och midsommareldarna går också tillbaks på mycket ursprungliga föreställningar av religiös natur.

Den skrivna litteraturen har flödat fram ur den oskrivna, den folkliga diktningen, sådan denna möter oss i sagor, sägner, gåtor m. m. Den grekiska dikt-

konstens skönaste skapelser, Homerus' Iliaden och Odysseen (omkr. år 800 f. Kr.), innehåller detaljer, som förklaras närmare genom ett studium av folksagor, bl. a. från Sverige. Folkvisorna, som spelar så stor roll särskilt i medeltida diktning, träffas så gott som uteslutande bland folket, där de funnit en fristad, då de ratades av de högre samhällsklasserna. *Litteraturhistorikern* får således också i stor utsträckning anlita folkminnena. Detsamma gäller även forskare på åtskilliga andra områden.

Ett livligt intresse för *hembygden* har på senaste åren vaknat i vårt land. Man har kommit till insikt om, att fosterlandet först och främst representeras av den egna bygden, dess natur och folk *nu och förr*. Man strävar efter att skydda sin hemtrakts fornminnen, man samlar gamla möbler, husgeråd, redskap och kläder, och det hopbragta materialet placeras i något museum. Forskningen i den gamla bygdekulturen blir dock bara ett styckeverk, om inte folkminnena kommer med. En väl ordnad samling föremål från gamla allmogehem ger visserligen en god bild av fädernas liv, men man har likväl inte fått mer än skalet. Kärnan fattas. Folkminnena är nödvändiga för att ge bilden liv. De gamles tro ("skrock"), seder och diktning (sagor, sägner, visor, gåtor, ordspråk m. m.), deras lekar och deras musik — detta är den nödvändiga kärnan. Vill man nu på allvar studera de gamla i resterna av deras kultur, finner man snart, att de träder en närmare, man känner sambandet med dem: man blir *ett* med sina fäder. En socken- eller häradsbeskrivning, som inte ägnar stort utrym-

me åt folktraditionen, blir därför ytterst ofullständig och kan aldrig få den rätta, varma färgen.

Insamlingsarbetet. Av vad här anförts, torde i någon mån framgå, vilken utomordentlig betydelse folkminnena har. Emellertid har man först på sista tiden börjat mera allvarligt tänka på att sätta i gång med ett systematiskt arbete. Om detta börjat bara för tjugo år sen, hade man kunnat rädda mångdubbelt mer än nu. Den nya tiden tränger fram överallt. Liksom sagnens jättar flyktade uppåt bergen, när de hörde kyrkklockans toner, så flyr den gamla tiden mot ödemarken vid ljudet av lokomotivets ångvissla. De gamlas sagor, sägner, visor, trosföreställningar och seder kan inte leva i de moderna samhällenas stenkolsrök — de söker sig allt längre bort, men det nya följer dem i spåren, och snart har de inte längre någon fristad.
Då dör den tusenåriga allmogekulturen.

Ännu är det inte för sent att rädda dyrbara folkminnesskatter. Om några få år finns inte mycket kvar att rycka undan förödelsen. Vi äger inte rätt att lägga armarna i kors och se på, hur de sista resterna av våra fäders odling försvinner, utan att vetenskapen fått ta del av detta värdefulla material. Nej, det är vår *plikt* att göra, vad göras kan för folktraditionens upptecknande. Det är vår plikt mot de gamla, som gått före oss. Det är dem, vi har att tacka för vår höga kulturståndpunkt, för vi har börjat, där de slutat. Det är också vår plikt mot det släkte, som kommer. Det

är oss, våra efterkommande främst måste förebrå, om vi inte gör vårt bästa att tillvarataga det urgamla arvet.

I våra grannländer har man gjort mycket mer än i Sverige, och arbetet fortsätter med all iver. Vi står långt efter. Visserligen har enskilda, hembygdsföreningar och vetenskapliga institutioner hopbragt åtskilliga samlingar, men vidsträckta områden av vårt land är ännu alldeles outforskade. Ibland har man en upplysning från ett håll, en annan från ett annat. Helheten saknas. Inte en enda svensk folksed är såpass undersökt, att man ordentligt känner området för dess utbredning eller detaljerna i dess framträdande, och detta är nödvändigt för ett vetenskapligt studium. Likadant är det i fråga om folkets tro och diktning.

I maj 1919 bildades i Göteborg *Västsvenska Folkminnesföreningen*, som "vill verka för tillvaratagandet av folkminnena i västra Sverige och sammanföra till gemensamt arbete och ömsesidigt stöd alla dem, som intressera sig för detta syfte". Föreningen vill alltså dels samla de krafter, som på skilda håll redan arbetar på folkminnernas räddande, dels söka väcka till liv de slumrande intressena i våra bygder. Föreningen vill söka ordna och leda arbetet, så att det fortast möjligt sättes i gång, och så att det bedrivs enhetligt och planmässigt. Detta är nämligen nödvändigt, om man vill ernå verkliga resultat på den korta tid, som står till buds.

Det förtjänar här att kraftigt betonas, att *vem som helst kan samla folkminnen*. En person med vanliga folkskolekunskaper är mycket väl i stånd att göra goda uppteckningar. Just olärda män har i vårt land

hopbragt utmärkta samlingar. Här har man alltså ett område, där den olärde ofta kan uträtta lika mycket som den kunskapsrikare. Inte sällan händer det, att en person inte "vågar" att skicka in en uppteckning, därför att han har en oövad handstil, stavar illa o. s. v. Naturligtvis fäster man sig inte det ringaste vid sådana saker, när det gäller att bedöma och värdesätta insamlat material.

Omfånget av denna skrift tillåter inte en närmare redogörelse för, hur upptecknandet bör ske, eller *vad* som framför allt bör tas med. I stället hänvisas till ett par arbeten av folkminnesforskningens banbrytare i vårt land, docenten *C. W. von Sydow* i Lund: *Folkminnena och deras insamling* samt *Våra folkminnen*. Samlare kan få det förra kostnadsfritt från Västsvenska Folkminnesföreningen, varjämte även utförliga frågelistor kan erhållas. Dessa är oumbärliga vid en systematisk insamling. Det senare arbetet av v. Sydow finns i varje bokhandel (pris kr. 3: 50). I alla slag av folkbibliotek har denna bok sin givna plats. F. ö. lämnar Västsvenska Folkminnesföreningen föreningar och enskilda råd och upplysningar vid inköp av folkminneslitteratur. Sysslar man med insamling av folktraditioner, är det givetvis mycket fördelaktigt, om man studerar en del litteratur i ämnet, ty det skärper blicken och vidgar synfältet.

Så snart ske kan, ämnar Västsvenska Folkminnesföreningen anordna kurser i folkminnesuppteckning, och kan personer, *som visat särskilt intresse för föreningens arbete*, få ekonomiskt understöd för att bevista en sådan kurs. Närmare upplysningar lämnas

framdeles. Lämpligt är, att eventuella deltagare i god tid insänder uppteckningar som prov på, vad de kan åstadkomma.

Angående upptecknandet bör likväl ett par saker framhållas. Först och främst: *skriv inte något annat än det, som man berättar för er!* Lägg ingenting till för att göra det hela intressantare. Det visar sig snart, om man tagit sin egen fantasi till hjälp. Sådana uppteckningar är värdelösa för forskningen. Tag inte heller bort en enda småsak, även om den skulle verka löjlig eller anstötlig! Försök i stället att få så fullständiga upplysningar som möjligt om det, som antecknas, inte bara om *hur* eller *när* man gjorde så och så, utan också *varför* man gjorde det o. s. v. Berättas en och samma sak på olika sätt av olika personer, så meddela dessa avvikelser noggrant, med angivande av källan. Återgiv om möjligt edra sagesmäns meddelanden med deras egna ord och uttryckssätt. Emellertid bör man inte utfråga personer, som är kända för att fara med lögn, såvitt man inte på annat håll kan kontrollera deras uppgifter.

Om man genom upprop i tidningarna efterfrågar en visa, kan det hända, att en vänlig själ "hjälp" en genom att skriva av visan ur någon sångbok. En sådan uppteckning är ju inte till någon glädje utan vålar endast avsändare och mottagare onödigt besvär. En annan sak är, om man kan få tag i en handskrivna visbok. Folkminnesföreningen vill gärna få sådana till låns och lovar att återställa dem i oskadat skick.

Ofta händer det, att folk anser en sak vara

känd förut, och därför tror de, att den inte kan ha något värde. Det måste därför kraftigt understrykas, att varenda småsak bör upptecknas, även om den är mycket vanlig. Hör man en sägen, som förekommer lite varstans, ska man ändå ta den med. En och samma sägen eller plägsed kan uppträda på skilda håll med en mängd smärre skiftningar, och ofta är det just dessa smådrag och skenbara bisaker, som är av det största intresset. Tag åledes med allt! Man kan gärna utgå ifrån, att *allting är okänt*. Det är för vetenskapen nödvändigt att ha ett stort och rikhaltigt material till sitt förfogande, så att man bl. a. kan följa de enskilda folkminnena i alla delar av vårt land.

Vid *varje* insänt meddelande bör upptecknaren lämna följande uppgifter: 1) sitt eget namn och yrke samt fullständig adress; 2) socken och landskap, där uppteckningen gjorts; 3) namn, yrke, och adress på den person, som talat om det antecknade. Det är mycket lämpligt, att man uppger, när och var ens sagesman är född, och om han vistats på annan plats, än där han nu befinner sig. Om han är i Värmland och berättar om ett bruk, som han säger sig ha iakttagit i Skåne, ska man uppteckna hans meddelanden men också uppge, var han säger sig ha iakttagit sedan. Annars vållar man lätt forskaren, som begagnar materialet, onödigt besvär och kan t. o. m. föra honom alldeles vilse.

Vid det insamlingsarbete, som nu satts i gång, räknar Västsvenska Folkminnesföreningen först och främst på medverkan av olika *föreningar* inom sitt område: Värmland, Dalsland, Bohuslän, Västergöt-

land och Halland. Det är, som förut nämnts, av yttersta vikt, att *alla* bygder kommer med. Hembygds- och fornminnesföreningar, läraresammanslutningar, Excelsior- och J. U. F.-föreningar, studiecirklar, folkhögskoleförbund m. fl. har här ett rikt givande arbetsfält. Bäst vore, om saken kunde ordnas på så sätt, att någon medlem i var förening, t. ex. ordföranden, stod i förbindelse med Folkminnesföreningen, som tillsände honom frågelistor. Dessa skulle han dela ut till medlemmarna. Var och en fick nu några äldre personer att fråga ut. Efter exempelvis en månad samlades föreningsmedlemmarna, och nu fick envar läsa upp sina anteckningar. Vid en sådan gemensam uppläsning skulle det säkert visa sig, att den ene fått uppgifter, som den andre saknade. Om det är vårsederna, man håller på med, har en kanhända fått med "transpringningen" men inte "tranbrevet", en annan tvärtom. Nu skulle medlemmarna själva kunna till en del se, vad som fattades, och borde nu använda en kortare tid på att fullständiga sina anteckningar. Sedan dessa renskrivits med *noggrant* iakttagande av ovan lämnade uppgifter angående sagesman m. m., skulle de lämnas till den medlem, som skötte om det hela, för att av honom insändas till Västsvenska Folkminnesföreningen. — Detta vore säkerligen det bästa och mest givande sättet för insamlingens bedrivande, fast man ju också kan tänka sig andra former.

De av oss mottagna uppteckningarna förvaras å Göteborgs Stadsbibliotek, och det folkminnesarkiv, som här bildas, skall stå i förbindelse med liknande

institutioner inom och utom vårt land, för att materialet ska komma den vetenskapliga forskningen till godo i största möjliga utsträckning. Inkomna uppteckningar skall också tryckas, när så kan ske.

Det är en given sak, att varje förening, som så önskar, får behålla de uppteckningar, som göres av dess medlemmar. Folkminnesföreningen begär endast *avskrifter* av allt material. Om en förening tar itu med ett energiskt insamlingsarbete, kan den snart ha ett litet arkiv, som blir av stor betydelse vid hembygdsstudiet. Genom anslutning till Västsvenska Folkminnesföreningen kan en mindre hembygdsorganisation få sin verksamhet bättre ordnad, och den blir lättare i tillfälle att förskaffa sig lämplig litteratur. Dessutom utsänder Folkminnesföreningen föredragshållare, som talar över olika folkminnesspörsmål. Lämpligt är, att en del föreningar slår sig tillsammans — i samråd med några föreläsningföreningar — så att turnéer kan anordnas.

Mot låg avgift, som bestämmes i varje särskilt fall, kan en förening vinna medlemskap i Västsvenska Folkminnesföreningen. För enskilda är årsavgiften 10 kr. för understödjande och 1 kr. för annan medlem. Ständig medlem erlägger 100 kr. en gång för alla.

Västsvenska Folkminnesföreningen vågar visserligen i stor utsträckning räkna på frivilliga, oavlönade medarbetare. Duktiga upptecknare kan dock motse ersättning i form av penningar och böcker. Både föreningar och enskilda torde också observera de pristävlingar, som anordnas på Folkminnesföreningens föranstaltande.

Alla upplysningar om insamlingsarbetet, om lämplig folkminneslitteratur, om föredrag m. m. lämnas av *Föreningens sekr., fil. kand. David Arill* (adress *Munkedal*), som även tillhandahåller frågelistor.

Till sist en önskan och en förhoppning, att insamlingsarbetet ska bära rika frukter! Må vi alla enas om att göra vårt bästa. Ingen får tro, att hans bidrag är för obetydligt. Må envar dra sitt strå till stacken!

Man klagat i vår tid över, att det är så förfärande tråkigt på landsbygden. Varför är det så? Det beror inte bara därpå, att det fattas teatrar, biografier och kaféer. Det fattas framför allt bärande, livgivande intressen. Det har blivit så, att man har en hel del tid, som man måste "slå ihjäl", och när man ska döda tiden, och inte vet, vad man ska syssla med, då har man tråkigt. På många håll går ungdomen och längtar efter något att intressera sig för. Här finns ett medel att stilla dess längtan. Slå inte ihjäl de lediga stunderna till ingen nytta utan deltag i folkminnessamlandet. Varje värmlänning, dalbo, bohuslänning, västgöte och hallänning må lyssna till denna vädjan. Det är fäderna, som kallar er! Det är de gamla, som arbetat och strävat hela sitt liv för att ge *er* en plats i solen, det är de gamla, som röjt våra skogar, odlat våra tegar — brutit bygd, där vildskogen växte. *Lyssna till fädernas maning, innan det är för sent!*

Pris 50 öre.